

Jumalattomat markkinageenit

■ Hannu V. Virtanen

Ilkka Pyysiäinen sivusi artikkelissaan ”Markkinat, Jumala vai ihminen?” (*Tieteessä tapahtuu* 6/2014) lukuisia tieteenaloja ja inhimillisen käyttäytymisen osa-alueita samoin kuin historiallisia ajanjaksoja ja maantieteellisiä alueita. Kirjoitus sisälsi sekä eräitä perusteettomia väitteitä että selviä virheitä. Siksi muutama kommentti on paikallaan.

Ensinnäkin Pyysiäinen näyttää olevan uskonto-deterministi olettaessaan islamilaisen maailman heikon taloudellisen kehityksen johtuneen juuri islamin uskonnosta (s. 13). Mitenköhän sitten oli mahdollista, että islamilainen kalifaatti edusti syntymänsä jälkeisinä vuosisatoina tieteen ja teknologian huippua koko maailmassa? Syytä islamilaisen kulttuurialueen myöhäisempään alennustilaan voisikin etsiä muualta kuin uskonnosta, esimerkiksi kolonialismista. Kalifikunnan ydinalueet joutuivat jo 1200-luvulla ensin mongolien ryöstöretkien kohteeksi ja pian sen jälkeen Turkin alusmaiksi. 1800-luvulta lähtien Pohjois-Afrikan ja Lähi-idän alueita valloittivat Englanti ja Ranska, jotka piirtelivät mielivaltaisia rajoja paikallisten heimojen tai kansojen asuinalueista piittaamatta. Maiden ”itsenäistyminen” taas tarkoitti sitä, että siirtomaavaltiaat nostivat paikallisia heimopäälliköitä yksinvaltiaiksi sen sijaan, että olisivat perustaneet parlamentit ja järjestäneet vapaat vaalit.

Perusteeton on myös väite: ”...vapaata pääsyä kirjallisuuteen ja monipuoliseen koulutukseen ei ole ja naiset on suljettu julkisen elämän ulkopuolelle.” Miten tähän väitteeseen sopii se tosiasia, että Turkissa lähes puolet korkeakouluopiskelijoista on naisia ja Iranissa peräti 60 %? Naisia

oli korkeissa asemissa myös Irakissa ja Libyassa ennen länsimaiden suorittamaa ”vapautusoperaatiota”. Irlannin väestökatastrofia (s. 15) taas selittää Malthusia paremmin maan asema Englannin alusmaana sekä perunarutto.

Lisää kummallisuuksia: ”Neuvostoliitossa asunnon lämmityskustannukset sisältyivät yleensä vuokraan.” (s. 16) Näin oli tuohon aikaan, kuten nykyäänkin, sekä Suomessa että useimmissa markkinatalousmaissa.

”Protestantismi, markkinat ja demokratia kuuluvat yhteen”, väittää Pyysiäinen (s. 16). Demokratia on valistuksen ajan hedelmä, jota aikanaan vastustivat katolisten lisäksi myös protestanttiset kruunupäät, aatelisto ja papisto.

Pyysiäisen mukaan ”katolinen kirkko oli Yhdysvaltain päävihollinen 1980-luvulla, koska se suosi latinalaisessa Amerikassa köyhien oikeuksia” (s. 16). Köyhien asiaa ajoivat pääasiassa niin sanotut vapautuksen teologit, jotka edustivat katolisuudessa pientä vähemmistöä, joita kirkon virallinen organisaatio karsasti, jopa vainosi.

Mainittujen virheiden lisäksi Pyysiäisen kirjoitus sisältää myös perusteettomia olettamuksia. Tällainen on esimerkiksi se, että markkinatalous, erityisesti sen nykyinen uusliberalistinen versio, olisi ihmiselle jotenkin luontainen, siis geneettinen ominaisuus. Ihmisen geneettinen arkkitehtuuri on evolutiivisen ihmiskuvan mukaan syntynyt ihmistä edeltävien lajien sopeutuessa ympäristöönsä metsästäjäkeraäljijöinä Afrikan savanneilla. Siinä ympäristössä ei tunnettu pääomia, ei pörssiä, ei johdannaisia, ei futuureja, ei rahaa eikä juuri yksityisomaisuuttakaan.

Sillä faktalla, että markkinatalous on osoit-

tautunut tehokkaammaksi tavaksi tuottaa ja välittää kulutushyödykkeitä kuin keskusjohtoinen suunnitelmatalous, on hyvin vähän tekemistä ihmisluonnon kanssa. Lisäksi kyseisen ”kilpailun” voittaja oli varsin säännelty markkinatalous. Kun yhteiskunnan sääntelystä luovuttiin, seurauksena oli nykyinen talouskriisi. Tosin valtiovalta (=veronmaksajat) sekaantuu yhä vapaisiin markkinoihin esimerkiksi pankkikutkien muodossa.

Pyysiäinen toteaa kirjoituksessaan myös aivan oikein, että ihmisen taloudellista toimintaa ei ohjaa pelkästään itsekkyyks. Hän ei kuitenkaan esitä, miten tätä tietoa voisi soveltaa taloustieteessä.

Kokonaisuutena Pyysiäisen kirjoituksesta – mikäli oikein ymmärsin – välittyy oletamus, että ihmisen geneettinen perimä, markkinat ja moraaliset jumalat edustaisivat jollain tavalla samaa ilmiökenttää. Ainakaan minulle tämä sanoma ei auennut.

Uskonto ja jumalat – adaptaatio vai sivuvaikutukset?

Evoluutioteoreettisesti suuntautuneet uskontotutkijat voidaan karkeasti jakaa kahteen koulukuntaan. Toisen mukaan uskonto on biologinen adaptaatio ja toisen mielestä kyse on sivuvaikutuksista. Biologiassa sivuvaikutuksella tarkoitetaan esimerkiksi erällä linnuilla tavattua siipien käyttämistä ”päivänvarjona” kalastuksessa tai pariutumisrituaaleissa. Varsinainen adaptaatiohan on lentäminen. Uskontotutkimuksessa tähän kategoriaan voidaan lukea kaikki tietoisien minän maailmasta tekemät virhetulkinnat.

Erään adaptaatiokoulukunnan mukaan uskonto olisi syntynyt sitomaan suurehkoja – siis tuhansia tai sitä suurempia – ihmisryhmiä yhteen. Tämä lähtökohta on kuitenkin kestävä. Jos ihmisen geneettisten adaptaatioiden oletetaan syntyneen aikana, jolloin esivanhempamme olivat metsästäjäkeräilijöitä, ja jotka siis elivät pienryhmissä, olisi uskontoadaptaatio syntynyt ikään kuin ennakoimaan tulevaa kulttuurirevoluutiota. Tämä on jo lähtökohtaisesti mahdollon ajatus. Lisäksi kyseisestä adaptaatiosta ei näy merkkejä sen paremmin historiallisen

ajan metsästäjäkeräilijöiden kuin muidenkaan pienyhteisöjen tavoissa, joissa sen nimenomaan tulisi näkyä. Näin ollen oletamus uskonnosta ainakin ryhmän jäseniä sitovana adaptaationa on väärä. Muut adaptiiviset selitykset ovat vieläkin heikommalla pohjalla. Sen sijaan sivuvaikutuksien avulla voidaan selittää useimmat uskontoon liittyvät ilmiöt.

Evoluutioteoreettista uskonnotutkimusta harrastaneilla tutkijoilla, erityisesti adaptaatiokoulukunnan edustajilla, on yleensä yksi merkittävä heikkous: he tuntevat oman tieteenalansa, joka usein on biologia, psykologia, kognitiotiede, teologia tai joskus harvoin antropologia, lisäksi vain yhden uskonnon: omansa, eli kristinuskon. Sitä vasten he peilaavat myös muita uskontoja. Se ei riitä. Jotta uskontojen olemusta voisi todella ymmärtää, tarvitaan sekä vertailevan uskontotieteen tuntemusta että ymmärtämystä kulttuurirevoluution olemuksesta. Eduksi on myös historian, erityisesti poliittisen historian, tuntemus. Uskonnoilla ja niiden jumalilla on eri kulttuurivaiheissa ollut hyvin erilaisia funktioita. Niinpä mitään uskontoon liitettyä ilmiötä, kuten esimerkiksi terrorismia, ei voi selittää esimerkiksi pelkkien geenien tai hypoteettisten moduulien avulla, vaan tulee tuntea myös kulttuurinen ja historiallinen konteksti.

Uskonnot ja kulttuurirevoluutio

Kulttuurirevoluutiivisesti tarkastellen ensimmäisiä uskonnollisiksi määriteltäviä käytänteitä ovat harjoittaneet metsästäjäkeräilijät. Tämän suhteellisen tasa-arvoisen kulttuurimuodon voidaan sanoa edustavan ihmisen ensimmäistä kulttuurirevoluutiovaihetta. Uskonnon toiminnan voidaan olettaa olleen vuorovaikutusta luonnon- ja eräiden muiden ilmiöiden taustalla vaikuttaviksi uskottujen ihmisen kaltaisen psyyken omaavien olentojen kanssa. Nämä olennot huomioitiin ja niihin pyrittiin tarvittaessa vaikuttamaan, mutta niitä ei varsinaisesti palvottu. Seuraavissa kulttuurivaiheissa, aluksi päällikkökunta- ja sittemmin valtiovaiheissa, syntyi yhä monikerroksisemmiksi muotoutuvia valtarakenteita, jotka aluksi perustuivat pakkoon ja väkivaltaan. Tämä ei kuitenkaan ollut kestä-

vä ratkaisu, niinpä hallitsijat keksivät käyttää hyväkseen ylikuonnollisia olioita valta-asemansa oikeuttamiseen. Näistä käytänteistä lienee syntynyt eräiden tutkijoiden käsitys uskonnoista yhteisöjen koheesiota lisäävänä biologisena adaptaationa.

Itse asiassa vasta niin sanotulla akselijaalla noin 500 eaa. ja sen jälkeen alkoi syntyä ideologioita, joita voisi varsinaisesti kutsua uskonnoiksi. Ne syntyivät spontaanisti kansan keskuudessa kapinaliikkeinä valtaapitäviä vastaan. Vasta tässä vaiheessa uskontoihin liitettiin myös moraalinen aspekti. Varsin pian vallanpitäjät muunsivat syntyneet uskonnot jälleen valtakenteidensa tukipilareiksi.

Lähteet

Virtanen, Hannu V. 2014. *Jumalien synty - Dna:n, kulttuurirevoluution ja uskonnon kolmiyhteinen historianselitys*. VS-Kustannus.

Kirjoittaja on filosofian lisensiaatti ja vapaa tutkija.

AJANKOHTAISTA JULKAISEMISESSA, TEEMANA TIEDEKIRJOJEN MARKKINOINTI

6.3.2015, klo 10.15–16.15

Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, Helsinki, sali 104

Järjestäjä: Tieteellisten seurain valtuuskunta

- 10.15–10.30 **Lea Ryynänen-Karjalainen:** Hyvää Kirjan Vuotta!
- 10.30–11.00 **Johanna Lilja:** Tieteelliset seurat ja monografijulkaisemisen rahoitus + ilmoitusasioita
- 11.00–11.15 **Ari Juntunen:** Tiedekirjan uusi verkko-kauppa
- 11.15–11.30 **Johanna Lilja:** Amazon-pilotin kokemuksia ja Amazon-myyntiin jatko
- 11.30–11.55 **Niklas Alén:** Avoimet kirjat – menevätkö kaupaksi?
Kommenttipuheenvuoro: **Raimo Parikka** (Työväen Historian ja Perinteen Tutkimuksen Seura)
- 11.55–12.05 Johdatus työpajoihin

Omakustanteinen lounas.

13.00–14.45 Työpajat

I. Tiedekirjojen markkinointi sosiaalisessa mediassa. Vetäjänä Tiedekirjan myynti- ja markkinointisihteeriksi **Mandi Vermilä**.

II. Miten kirjoitan myyvän takakansitekstin? Ulkopuolinen kouluttaja, nimi ilmoitetaan myöhemmin.
III. Tiedekirjan ja julkaisijoiden yhteistyön kehittäminen. Vetäjänä Tiedekirjan myymälänhoitaja **Ari Juntunen**.

IV. Vaihtotoiminnan tulevaisuus. Vetäjänä johtava kirjastonhoitaja **Georg Strien**.

14.45–15.15 Kahvi

15.15–16.15 Työpajojen purku ja loppukeskustelu

Ilmoittautuminen:

<http://survey.tsv.fi/index.php/survey/index/sid/896293/lang/en>

Lisätietoja: Johanna Lilja (sähköposti etunimi.sukunimi@tsv.fi).